

MÉLTÁNYOSSÁG AZ OKTATÁSBAN

- A nemzetközi oktatáspolitikai diskurzus egyik kulcsfogalma a méltányosság. A cél, hogy minden tanuló számára biztosítva legyen a lehetőség, hogy az oktatásból profitáljon, nemétől, családi háttérétől és szocioökonómiai státuszától függetlenül.
- A magyar oktatási rendszer az egyik legegyenlőtlenebb az Európai Unióban.
- A probléma egyik eredője, hogy a diákokat – nemzetközi összehasonlításban – korán különböző iskolatípusokba irányítják.
- Az egyes iskolatípusok között jelentős minőségi különbség van, így azok eltérően hatnak az azonos képességű tanulók további fejlődésére.
- 2012-ben a 15 éves korosztály 28,1 százaléka nem rendelkezett azzal a minimális matematikatudással, ami a továbbtanulását vagy későbbi foglalkoztatását lehetővé tenné.
- 2016. szeptember 1-jével új iskolatípusok jöttek létre. A szakgimnáziumok elődei a szakközépiskolák, az új típusú szakközépiskolák pedig a szakiskolák. Az Infojegyzet a felhasznált forrásoknak megfelelően a korábbi terminológiát alkalmazza.

Az oktatási méltányosság mind emberi jogi megfontolások, mind gazdasági érdekek mentén kiemelt jelentőségű a fejlett társadalmakban. Az OECD által végzett PISA-mérések lehetővé teszik az oktatási esélyegyenlőség nemzetközi összehasonlító vizsgálatát. Az eredmények szerint a magyar oktatási rendszer nemcsak az Európai Unión belül, hanem az OECD országok körében is az egyik legegyenlőtlenebb. Az Infojegyzet e jelenséget járja körbe.

A fejlett társadalmakban az oktatás a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklésének legfőbb eszköze. Számos nemzetközi egyezmény és regionális dokumentum rögzíti, hogy az oktatáshoz való jog emberi művoltánál fogva mindenkit megillet. Ezek közül kiemelendő az 1948-ban elfogadott, az emberi jogokat elsőként nemzetközi alapnormává emelő [Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata](#), melynek 26. cikke (1) kimondja, hogy: „Minden személynek joga van a neveléshez. A nevelésnek, legalábbis az elemi és alapvető oktatást illetően, ingyenesnek kell lennie. Az elemi oktatás kötelező. A technikai és szakoktatást általánossá kell tenni; a felsőbb tanulmányokra való felvételnek mindenki előtt - érdeméhez képest - egyenlő feltételek mellett nyitva kell állnia.” [Magyarország Alaptörvényének](#) XI. cikke is hasonló gondolatokat tükröz.

Az Európai Unió is olyan intézkedéseket sürget, melyek minden állampolgár számára lehetővé teszik, hogy magas minőségű oktatásban részesüljenek, és olyan tudásra, készségekre és képességekre tegyenek szert, melyek az elhelyezkedéshez, a társadalmi befogadáshoz, a tevékeny polgári szerepvállaláshoz és az önmegvalósításhoz szükségesek ([European Commission](#), s.a.).

Az e prioritások mentén felépülő oktatáspolitikai térben a méltányosság, az esélyegyenlőség és az egyenlő hozzáférés gyakran hangoztatott fogalmak, pontos tartalmuk, lehatárolásuk és egymáshoz való viszonyuk azonban korántsem egyértelmű, sőt folyamatosan alakul. Minderről [Révai](#) (2015) alapján adunk rövid áttekintést.

Az oktatási esélyegyenlőségről szóló diskurzus kezdetén e fogalom az egyenlő hozzáféréssel volt ekvivalens, a figyelem kizárólag a lehetőség megteremtésére irányult, arra nem, hogy a lehetőségből az egyén képes-e profitálni. Ezt egy **a mai napig meghatározó szemlélet, az eredményközpontú méltányosság** váltotta fel. Az új megközelítés az egyenlő esélyeket nem az oktatáshoz való hozzáférés, hanem a kimenetek, vagyis a végzettség megszerzése és a foglalkoztathatóság szempontjából vizsgálja. **E felfogásban az esélyegyenlőség fogalma az oktatás hátránykompenzáló képességét takarja.**

Napjainkra több kutató már a haladóbb méltányosságfelfogást is megkérdőjelezi, legfőbb kritikájuk pedig arra irányul, hogy jól határozzuk-e meg az oktatástól várt eredményeket, illetve hogy egy ilyen standardizációs törekvés nem éppen a különbözőségeket elismerése ellen hat-e.

A változások tükrében az **OECD időről időre újragondolja a méltányosság fogalmát**, melyet [2013-as kiadványában](#) a következőképp definiál (idézi [Révai](#), 2015:20):

„A méltányos oktatás azt jelenti, hogy minden tanulónak, függetlenül a nemétől, a családi hátterétől, a társadalmi-gazdasági státuszától, megadja a lehetőséget arra, hogy az oktatásból profitáljon. (...) Mindez nem azt jelenti, hogy mindenkinek ugyanazt az eredményt kell elérnie, de az sem következik belőle, hogy ugyanazt a tananyagot kell mindenkinek megtanítani, vagy ugyanazokat az erőforrásokat kell minden tanuló számára biztosítani.”

PISA-MÉRÉS EREDMÉNYEI

A teljes méltányosságot egy oktatási rendszer sem képes biztosítani, de nagy különbségek alakulhatnak ki abban, hogy egyes országoknak mennyire sikerül e célhoz közelíteni. Az

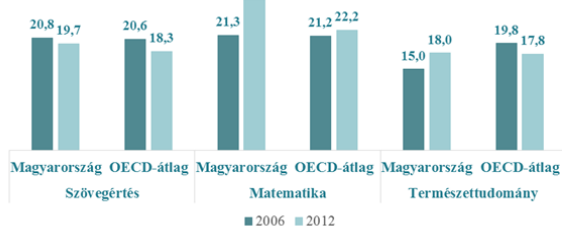
OECD által 2000 óta végzett [PISA-vizsgálatok](#) alkalmasak e kérdés nemzetközi összehasonlító elemzésére.

A PISA-tesztek három tudásterületen (matematika, természettudomány és szövegértés) mérik a 15 éves korosztály képességeit, valamint a tanulók családi hátterére vonatkozó adatokat is rögzítenek. Egy a 2012-es PISA-mérés adatait elemző jelentés ([World Bank, 2015](#)) megállapítja, hogy Magyarországon:

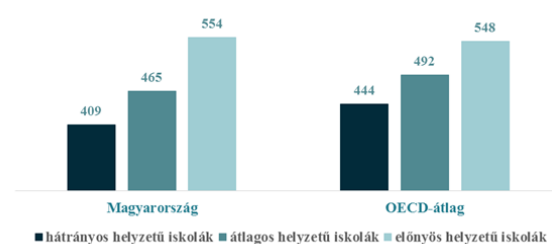
- A diákok PISA-eredményeit nagyban meghatározza társadalmi-gazdasági státuszuk, vagyis **az oktatási rendszer hátránykompenzáló hatása gyenge.**
- **Az eltérő háttérű tanulók teljesítménye között hatalmas a különbség.** Ha a diákokat szocioökonómiai hátterük alapján sorba rendezzük, és az így rendezett személyeket öt egyenlő részre (kvintilis) osztjuk, akkor a felső és alsó kvintilis eredményei között kb. 120 pont a különbség, mind a matematika, mind a szövegértés terén. Ez több mint három évnyi oktatásnak felel meg.
- **A diákok teljesítménye iskolatípusonként jelentősen eltér.** Míg a gimnazisták átlagpontszáma hasonló a legjobban telje-

2012-ES PISA-EREDMÉNYEK

A gyengén teljesítők aránya a vizsgált tudásterületeken 2006-ban és 2012-ben (%)

Matematikai átlagpontszámok az iskola társadalmi-gazdasági helyzete szerinti bontásban (2012)

Az oktatási esélyegyenlőség vizsgálatának egyik módja a családi háttér és a teljesítmények közötti kapcsolat erősségének országok közötti összehasonlítása. Ahol ez az összefüggés erősebb, ott kevésbé méltányos az oktatási rendszer. Az adatokból látszik, hogy az eredményesség és az esélyegyenlőség nem zárja ki egymást. A jobb felső sarokban található országok úgy értek el az OECD-átlagot meghaladó matematikateljesítményt, hogy közben oktatási rendszerük méltányossága is átlag feletti.

Átlag feletti matematikateljesítmény Átlag alatti méltányosság	Átlag feletti matematikatelj. Átlag feletti méltányosság
Lengyelország, Belgium, Németország, Ausztria, Szlovénia, Dánia, Csehország, Franciaország	Hollandia, Észtország, Finnország, Írország
Luxemburg, Portugália, Spanyolország, Szlovákia, Magyarország , Görögország, Románia, Bulgária	Egyesült Királyság, Lettország, Olaszország, Litvánia, Svédország, Horvátország, Ciprus
Átlag alatti matematikateljesítmény Átlag alatti méltányosság	Átlag alatti matematikatelj. Átlag feletti méltányosság

Forrás: Infoszolg/ [OECD](#), 2013.

sító országok eredményeihez, a szakiskolások átlagpontszáma nem éri el a legrosszabbul teljesítő országokét.

- **Az oktatási rendszer erősen szelektív**, a szakközépiskolákban és a szakiskolákban felülreprezentáltak a szocioökonómiai szempontból hátrányos helyzetű tanulók.
- **A diákok több mint negyede gyengén teljesítőnek minősül matematikából**, vagyis nem rendelkezik azzal a minimális tudással, ami elengedhetetlen az értékteremtő munkához, a további képzéshez vagy az élethosszig tartó tanuláshoz.

Magyarország oktatási rendszere az egyik legegyenlőtlenebb az Európai Unióban, nem segíti elő a társadalmi mobilitást, sőt egyenesen konzerválja a fennálló társadalmi rétegződést ([World Bank, 2015](#)).

KORAI SZELEKCIÓ

A magyar iskolarendszerre jellemző **korai iskolatípus-választás**, ami a gyerekek képességek szerinti szelekciónak eredményezi, **az oktatási rendszer alacsony méltányosságának egyik fő oka**.

A Budapest Intézet ([2015a](#)) tényanyaga korábbi empirikus kutatások alapján összegzi a korai szelekció és a szociális hátrányok közötti összefüggéseket. Eszerint az egyes iskolatípusok közötti választást nagyban befolyásolja a tanulók társadalmi háttere. **Azonos képességű tanulók közül a jobb szociokulturális háttérűek nagyobb eséllyel kerülnek nyolc- vagy hatosztályos gimnáziumba, és a következő szelekciós pontnál, a 14 éves kori iskolaválasztásnál is ez ismétlődik.** A kedvezőbb családi háttérű diákok tipikusan gimnáziumi képzésben, míg a hátrányos helyzetű társaik szakiskolában tanulnak tovább.

Fontos kérdés, hogy milyen minőségi különbségek vannak az egyes iskolatípusok között. A szelekciót megelőzően hasonló kiinduló tudással rendelkező tanulókat vizsgáló kutatások eredménye szerint **az egyes iskolatípusok eltérően hatnak a megelőző tanulmányok során megszerzett alapkészségek fejlődésére.** A hat- és nyolcosztályos gimnáziumba beke-
rülő diákok olvasási és matematikai képességei

gyorsabban fejlődnek, mint az általános iskolában maradó, hasonló képességű társaiké, valamint a szakiskolában továbbtanuló diákok készségei is kevésbé fejlődnek, mint a szakközépiskolába felvételt nyert tanulóké (Budapest Intézet, [2015a](#)).

A diákok teljesítményére pozitív hatással van, ha együtt tanulnak jobb képességű társaikkal, a szelekciót követően azonban az osztályok összetétele homogénebb, így ez a mechanizmus nem tud érvényesülni. Továbbá **a jobb képességű gyerekeket lefölöző, magasabb presztízsű iskolák a tanárok számára is vonzóbbak**, így azok nemcsak a diákokat szelektálják, de a tanárok közül is képesek a legjobbakat alkalmazni. A tanár pedig kulcsszereplő a gyerekek teljesítménye szempontjából. A problémát fokozza, hogy **a hátrányos helyzetű szülők érdekérvényesítő képessége gyengébb**, mint a középosztálybelieké, így nincs érdemi ráhatásuk az oktatás minőségére (Budapest Intézet, [2015b](#)).

Mindezek miatt a Világbank ([2015](#)) **a gimnáziumi és a szakmai típusú képzés közötti választás későbbi életkorra halasztását javasolja Magyarországnak számára**, a szakközépiskolai és szakiskolai oktatás színvonalának növelése mellett. Lengyelországban e szelekciós pont egy évvel való eltolása – és ennek vonzataként az általános tananyag bővítése – jelentős javulást hozott mind az átlagos PISA-pontszámok, mind az oktatási esélyegyenlőség terén.

TÁRSADALMI KÖLTSÉGEK

Ha az oktatási rendszer nem képes biztosítani, hogy széles társadalmi rétegek a további képzéshez és a foglalkoztatáshoz szükséges készségekre tegyenek szert, az jelentős társadalmi költségekkel jár.

A Világbank jelentése ([2015](#)) kiemeli, hogy **a kedvezőtlen demográfiai trendek mellett kulcsfontosságú, hogy a munkaképes népesség termelékenysége nőjön.** Ezt a célkitűzést fenyegeti a PISA-teszteken gyengén teljesítők – vagyis a szükséges alapkészségekkel nem rendelkezők – kiemelkedően magas aránya.

Ha egy sikeres oktatási reform nyomán **az iskolában mindenki meg tudná szerezni ezen alapkészségeket, akkor az intézkedés hatására a jövőbeli GDP jelenértéken számítva 4,1 százalékkal nőne.**

A Budapest Intézet prognózisa (2016) szerint, ha nem sikerül befogadó és jó minőségű oktatást biztosítani a szegénységben élők számára, és az oktatási rendszer továbbra is újratermeli az is-

kolázatlan, életük jelentős részében munkanélküli fiatalokat, akkor **20 év múlva két dolgozóra a jelenlegi három helyett már négy eltartott juthat.**

Míg egy érettségivel rendelkező foglalkoztatott havonta 62-67 ezer forintot fizet be a költségvetésbe, addig egy segélyből vagy közmunkából élő eltartott 23-53 ezer forintos kiadást jelent az államháztartás számára.

A különböző végzettségű foglalkoztatottak és az eltartottak költségvetésre gyakorolt hatása

érettségivel, szakmával rendelkező fiatal férfi
75% eséllyel talál munkát
160-200 ezer Ft az átlagjövedelme
62-67 ezer Ft-ot fizet be a költségvetésbe

8 általánossal rendelkező fiatal férfi
50% eséllyel talál munkát
130-160 ezer Ft az átlagjövedelme
44-54 ezer Ft-ot fizet be a költségvetésbe

segély, közmunka
23-53 ezer Ft-ot vesz ki a költségvetésből

Forrás: [Tanulószo](#) (2016), szerk.: Infoszolg. Piktogram forrása: [Freepik, www.flaticon.com](#).

Források:

- Iskolaválasztás és esélyegyenlőség a visegrádi országokban – [Budapest Intézet, 2015a](#).
- Az oktatási elkülönítés káros – [Budapest Intézet, 2015b](#).
- Az iskola lehetne a szegénység legjobb ellenszere – [Budapest Intézet, 2016](#).
- [Hungary: Skilling up the next generation](#) – World Bank Group, 2015.
- Csapó Benő et al.: [Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban](#) – In: [Társadalmi Riport, 2014](#), TÁRKI, Budapest, 2014. 110-136 o.
- Hermann Zoltán: [Az iskolatípus hatása a tanulói teljesítményekre](#) – 2012.
- [PISA 2012 Results: Excellence Through Equity: Giving Every Student the Chance to Succeed \(Volume II\)](#) – OECD, 2013.
- Nyüsti Szilvia: [Oktatási helyzetkép](#) – In: Székely Levente (szerk.): Magyar Ifjúság 2012, Kutatópont, 2013. 90-126. o.
- Révai Nóra: [Méltányosság az oktatásban – miről beszélünk?](#) – In: B. Tier Noémi (szerk.): Iskolavezetők a méltányos oktatásért, Tempus Közalapítvány, Budapest, 2015. 10-28. o.
- Varga Júlia (szerk.): [A közoktatás indikátorrendszere 2015](#) – MTA KRTK KTI, 2015.